

COMMEDIA, JUMALAINEN

Petri Järveläinen, filosofian dosentti, Jyväskylän yliopisto

JOHDANTO: NÄYTELMÄ JA SEN KIRJOITTAJA

Jumalainen näytelmä. Tiedämmekö siitä muuta kuin ensimmäisen laulun sanat ”elomme vaelluksen keskitiessä mä vaelsin synkkää metsämaata – nel mezzo della cammin di nostra vita”? Tiedämmekö muuta kuin että se on suuri kirja, suuri kuten Shakespearen näytelmät, Proustin Kadonnutta aikaa etsimässä tai Joycen Odysseus – yksi niistä, joihin viittaamme kulttuurihistoriallista hartautta tuntien, yksi kirjoista, jotka pitäisi lukea, joiden lukeminen on aloitettu useamman kerran, mutta aina on tullut jotakin tärkeämpää tilalle? Tai tiedämmekö muuta kuin että Danten helvetti on huikea, mutta Taivaasta hän ei saanut oikein mitään irti. Ja sitten tämä Kiirastuli, niinpä niin.

Kerron seuraavilla sivuilla Danten Jumalaisen näytelmän tarinan, joka on tiivistetysti tämä: Danten rakastettu Beatrice on pyytänyt Helvetin esialueella ikuisuuttaan viettävän roomalaisen runoilijan Vergiliuksen opastamaan eksyneen takaisin elämän tielle. Vergilius kuljettaa Danten läpi Helvetin piirien, kolmen päivän ajan, jonka jälkeen he nousevat Kiirastulivuorta pitkin, jälleen kolmen päivän ajan, maanpäällisen Paratiisiin. Siellä Vergilius väistyy ja Beatrice ottaa Danten huomaansa. He lähtevät läpi taivaiden kohti ikuista ruusun ympäröimää Rakkauden valoa, joka jää sen nähneen Danten kaipauksen sisällöksi.

Valotan kertomuksen sisältämien ajatusten taustoja, filosofisia, teologisia ja poliittisia taustoja, ja mietiskelen, mitä sanottavaa Dantella on elämästä: referoin, analysoin ja meditoin. Olen sitä mieltä, että ei ainoastaan Helvetti ole huikea kirjallinen ja uskonnonfilosofinen mestariteos. Myös Danten Taivas on sekä kirjallisesti että ajatuksellisesti mestarin käsialaa, ja Kiirastuli kuva elämän ponnistuksista minä tahansa aikakautena ajankohtaisella tavalla.

Danten Jumalainen näytelmä esittää kuvan maailmasta sellaisena kuin miksi se oli kehittynyt antiikista lähtien sydänskolastiikkaan tultaessa. Kosmologisesti tarkastellen kyseessä on Ptolemaioksen teoksessaan *Almagest* kuvaama maailma. Siinä maapallo on maailmankaikkeuden keskipiste, jota Aurinko ja viisi silloin tunnettua planeettaa kiertävät maasta etääntyvillä kehillään. Filosofisesti tuo maailma on Aristoteleen ja uusplatonistien perintöön arabifilosofien lisäyksillä nojaava maailma ja teologisesti Augustinuksen teologiaa tulkitsevien dominikaanien ja

fransiskaanien maailma. Näiden liikkeiden merkittävimmät oppineet olivat Tuomas Akvinolainen ja Bonaventura, jotka Dante näyttää asettavan arvostuksissaan samalle tasolle.

Joskus sanotaan, että antiikin ja keskiajan maailmankuva oli niin pieni, että ihminen saattoi hallita todellisuutta. Pitääkin paikkansa, että antiikista alkaen yksi tiedollisen kulttuurin johtoaihe oli näkemys, jonka mukaan ihminen voi käsittää todellisuutta. Todellisuuden käsittäminen olikin sellaisen onnellisuuden sisältö, jonka saavuttamiseksi ihminen oli olemassa. Väite maailman pienuudesta on kuitenkin liioittelua. Ptolemaioksen taivaalla on sentään useita planeettoja etäällä toisistaan ja yli tuhat tähteä. Planeettojen huikeus kuvastuu myös Näytelmän osassa Paratiisi. Ptolemaios ei ollut mikään tahansa astrologinen näpertelijä – hän esimerkiksi laski Auringon kiertoajan muutaman sekunnin tarkkuudella oikein, joka olisi uskonut, että maa on litteä pannukakku tai jotakin muuta lapsellista: käsitys, että maa on pallo alkoi vakiintua länsimaisessa tieteessä jo satoja vuosia ennen Kristuksen syntymää.

Vaikka nykyaikainen maailmankuva onkin toisenlainen, emme tee oikeutta menneisyydelle, mikäli vertaamme antiikin ja keskiajan kansanuskomuksia nykyajan tieteen käsityksiin. On reilua peliä verrata toisiinsa antiikin ja keskiajan tiedettä ja nykyajan tiedettä sekä antiikin ja keskiajan kansanuskomuksia ja Big Brotheria. Tällöin esimerkiksi Ptolemaioksen virheellinen käsitys, jonka mukaisesti maapallo on maailmankaikkeuden keskipiste, asettuu mielenkiintoiseen yhteyteen. Nykyaikaisen tieteen näkökulmasta maailmankaikkeuden keskipisteen määrittäminen on suhteellista. Se voi perustellusti olla esimerkiksi tämän kirjoituksen lukijan oma nenänpää. Yhtä ongelmallinen on ajatus, jonka mukaan antiikin kolmitasoinen maailmankuva, maa, sen alla Tuonela ja taivailla Taivas, olisi täysin käsittämätön ja vieras niin sanotulle nykyihmiselle. Uskoohan hänkin olevansa maapallon pinnalla, hautaa kuolleensa maan alle ja miettii Jumalan olemassaoloa suhteessa avaruuteen.

Hengellisesti keskiajan maailma on sekä maallisesta Baabelista taivaalliseen Jerusalemiin vaeltamisen paikka että sisäisen pyhiinvaelluksen foorumi, joka tähtää mystiseen yhtymykseen kolmiyhteiseen Jumalaan. Vanhatestamentillisen kuvan vaeltamisesta maallisesta taivaalliseen kaupunkiin se peri Augustinukselta. Hän esitti tämän näkemyksen teoksessaan Jumalan valtakunnasta, jonka hän laati 400-luvun alussa. Ajatus mystisestä yhtymyksestä Jumalaan periytyy uusplatonistiseen teologiaan, joka alkoi kehittyä 200- ja 300-luvuilla Egyptin Aleksandriassa ja nykyisen Turkin alueella sijaitsevassa Kappadokiassa. Erityisen tärkeiksi kristillisen mystiikan lähtökohdiksi tulivat 500-luvulla eläneen Dionysios Areiopagitan kirjoitukset, varsinkin kirjanen

Mystisestä Teologiasta. Dionysios Areiopagita opetti, että sielu kulkee Jumalan luokse kolmivaiheisen prosessin kautta. Vaiheet ovat puhdistuminen (purgatio), sisäinen katselu (contemplatio) ja mystinen yhtymys (unio mystica).

Poliittisesti maailma on hengellisen vallan ja maallisen vallan välisen ristiriidan maailma. Inhimillisesti katsoen se on antiikista keskiajalle esiintyvien tunnettujen yksilöiden maailma. Dante tapaa heitä vaelluksensa kaikilla asteilla ja käy kuin nykyajan reportteri läpi heidän kohtaloitaan. Näistä yksilöistä keskeisin on tietysti Dante itse. Hänellä on Näytelmässä kahdet kasvot. Hän on sekä kertoja että kertomuksen kohde. Tämän yksilön keskeisin kysymys on kysymys Rakkaudesta. Hänen osaltaan näytelmän vaellus on valmistautumista rakkauteen.

Dante oli poliitikko, hetken kotikaupungissaan Firenzessä ylintä päätösvaltaa käyttänyt ylimys, joka ajoi maallisen keisarin vallan asiaa paavinvaltaa vastaan ja joka kirjoituksissaan ennakoி myöhemmin ikuisen rauhan ajaksi kutsuttua yhteiskunnallista unelmaa. Danten mielestä oli siten, että kun kaikki kansat saataisiin yhden oikeudenmukaisen hallitsijan alaisuuteen, syntyisi rauha. Rauha puolestaan on edellytys inhimillisen kulttuurin kukoistukselle. Danten teos Monarchia on omistettu tälle teemalle.

1200-luvun lopun Firenze oli jakaantunut kahteen valtaryhmittymään, käsityöläisten muodostamiin gibelliineihin, jotka nousivat keskiaikaisen feodaalihallinnon vastavoimaksi, sekä aateliston guelfeihin. Guelfit puolestaan jakaantuivat mustiin ja valkoisiin guelfeihin, joista jälkimmäiset kannattivat kirkollisesta vallasta itseriittoisempaa maallista valtaa. Dante oli valkoinen guelfi. Firenzen sisällissodan seurauksena hänet ajettiin maanpakoon kotikaupungistaan eikä hän enää milloinkaan palannut sinne. Vuodesta 1302 kuolemaansa 1321 asti Dante vaelsi ympäri Italiaa päätyen viimein Ravennaan, jossa hän hieman ennen kuolemaansa viimeisteli Näytelmän osan Paratiisi. Yksi Näytelmän lävitse kulkevista teemoista on valitus Firenzen tilanteen tähden, ja monet tavatut ihmisten varjot liittyvät Firenzen poliittiseen tilanteeseen. Maan uumenissa Lucifer järjii keisarin pettäneitä Brutusta ja Cassiusta, syntisistä suurimpia.

Dante on oppinut. Teoksen mallikuvana on ensyklopedistinen perinne ja Brunetto Latinin tietosanakirja sekä tämän teos Tesoretto. Tesorettokin kertoo eksymisestä metsässä, kuten Jumalainen Näytelmä. Keskusteltuaan luonnon salaisuuksien kanssa kirjoittaja vaeltaa Hyveiden Valtakuntaan ja löytää Rakkauden kukkivat kentät oppaansa Ovidiuksen avulla. Tunnustettuaan syntinsä kirjoittaja laskeutuu vuorelta ja käy keskustelun Ptolemaioksen kanssa. Se, millä tavoin

oppinut filosofi ja hetken Firenzen valtaherrana toiminut Brunetto Latini ja Dante olivat henkilökohtaisesti kosketuksissa, on hämärän peitossa.

Opillisesti Dante seuraa ensisijaisesti Aristoteleen filosofiaa ja yhdistää siihen keskiaikaisia teemoja, joista yksi on ajatus kahdesta kirjasta: Luonnon kirjasta ja Pyhästä Kirjasta. Erityisesti fransiskaani liikkeen, johon Dante oli kosketuksissa, piirissä empiirinen asenne yhdistyi mystiikanteologiaan. Luonto oli kuva Luojustaan ja tie Jumalan luokse: luontoa tutkimalla päästiin perille Jumalan aivoituksista. Tämä näkemys oli alkulaukaus sille, mitä nykyisin kutsutaan moderniksi luonnontieteeksi – sen innoittamana kehkeytyivät myös tutkimuslaitteet kuten silmälasit ja kaukoputket. Danteen näkemys vaikutti muun muassa siten, että hänen merkkikielensä on moniselitteistä; sen tulkinta on synnyttänyt rannattoman kommentaarikirjallisuuden.

Oppineena Dante on myös systemaattikko, joka jäsentää ihmisen psykologisia tiloja ja tekoja kuin Aristoteles tai myöhemmin Linné systemaattisen taksonomian mukaisesti. Näistä keskeisiä ovat Helvetin yhdeksässä piirissä sijaitsevien yksittäisten syntien tutkimisen jälkeen Kiirastulen sommitteleminen seitsemästä kuoleman synnistä puhdistumiseksi ja Taivaan esittäminen seitsemän vapaan taiteen luonnehtimaksi. Kiirastuli nousee puhdistumisena, koulutuslaitoksena ja sielun lihasten kuntosalina maanpäälliseen Paratiisiin johtavaksi vuoreksi siten, että sen ensimmäinen piiri puhdistaa ylpeyttä, toinen kateutta, kolmas vihaa, neljäs laiskuutta, viides ahneutta, kuudes mässäilyä ja seitsemäs hekumaa. Taivas, joka on eräänlainen akateeminen sfääri, taas muodostuu Ptolemaioksen tuntemista planeetoista siten, että Kuu on grammatiikan, Merkurius dialektiikan, Venus retoriikan, Aurinko aritmetiikan, Mars musiikin, Jupiter geometrian ja Saturnus astronomian sija. Planeettojen taivaan takana on vielä ennen ruusuna hehkuvaa jumalallista rakkautta enkelien taivas, joka muodostuu Dionysios Areiopagitan esittämän enkelihierarkian mukaisesti.

Dante on runoilija, laulaja, sonetin kehittäjä. Kirjallisesti hänen taustallaan on hovirakkauden ylistyksen palvelukseen alun perin syntynyt ”uusi tyyli”, joka on kansankielistä runoutta, Näytelmä on laadittu italiaksi. Taustalla leikittelee myös keskiajan suurin eppinen saavutus Ruusuromaani. Hän laulaa oppineisuutensa ja systematiikkansa säkeiksi, jotka palvelevat rakenteellisestikin teoksen teologista sisältöä. Sitä voisi luonnehtia romanttisesti mystiikaksi. Lauluja on 100, täydellisyyden luvun, Jumalan verran. Ensimmäisen laulun lisäksi kussakin pääjaksossa on 33 laulua. Ne ovat tietenkin viittaus Jumalan kolminaisuuteen. Danten käyttämä omintakeinen runomitta, tertiini, jossa kolmisäkeiset säkeistöt seuraavat toisiaan muodostaen loppusointujen monimutkaiset suhteet, palvelee samaa tarkoitusta.

Danten usko todellisuuden salaisuuden matemaattiseen järjestykseen huipentuu siinä, mitä hän Jumalaisen näytelmän taustateoksessa, sonettien jaksottamassa pienoisoromaanissa Vita Nuova esittää rakastetustaan Beatricesta. Hän sanoo kohdanneensa Beatricen päivän yhdeksännellä hetkellä tämän ollessa yhdeksänvuotias. Myös Beatricen kuolema liittyy lukuun 9. Tämä on Dantesta suuremmosta, sillä yhdeksän, Beatricen luku, muodostuu lukusarjasta 3+3+3, siis viittauksesta Kolminaisuuteen. Hän sanookin avoimesti, että Beatricen, jonka luku on Yhdeksän, juuri on Pyhä Kolminaisuus.

Tämä on merkittävää Jumalaisen Näytelmän tulkitsemisen kannalta. Teosta voi lukea Jumalan etsimisen ja myös löytämisen vaellushistoriana. Mutta sitä voi lukea myös rakkaustarinana, kuvauksena sisäisistä ja ulkoisista vastuksista, joita rakastavan on voitettava, jotta hän voisi kohdata rakastetun. Jumalaisen näytelmän taustalla ovat myös Ovidiuksen rakkaudesta kirjoittamat teokset, erityisesti Remedio Amoris, Rakkauden lääke tai parannustaito sekä Muodonmuutoksia.

Edellisen lukutavan, Jumalan etsimisen, piirissä teos on maailmankuvallinen, jälkimmäisen, rakkauskertomuksen, piirissä pikemminkin yksilöpsykologinen. Kolmas lukutapa on lukea teosta näiden kahden tulkinnan risteytyminä ja ajatella, että se ruusu, joka teoksen lopussa Dantelle näyttäytyy on ruusu on ruusu on ruusu. Teoksen alkuperäinen nimi on Commedia. Dante tunsi Aristoteleen runousopin, jossa komedia on tuskallisista seikoista iloisiin asioihin johtava näytelmä.

Dante esitti itse, että täydellisellä tekstillä on neljä merkitystasoa: kirjaimellinen, vertauskuvallinen, moraalinen ja aistien ylittävän ilmoituksen taso. Ehkä hän pyrki siihen, että hänen teostaan voitaisiin lukea näillä kaikilla tasoilla samanaikaisesti siten, että ne risteytyvät toisiinsa. Näiden tasojen avulla hän pyrkii sanomaan, että todellisuuden ydin on käsityskyvyn ja aistien tuolla puolen oleva Rakkaus, joka herättää kaikki ihmisyyden tasot läpäisevän tunteen konkreettisen, inhimillisen muotonsa välityksellä.

Eino Leinon suomennos Jumalaisesta näytelmästä ilmestyi vuosina 1912-14 ja siitä on otettu uusintapainos. Elina Vaara suomensi teoksen vuonna 1963. Lainaukset seuraavilla sivuilla ovat Leinon käännöksestä. Kumpikaan käännös ei seuraa Danten alkuperäistä runomittaa. Leinon käännös on kielen kauneuden ja kekseliäisyyden osalta huikaiseva, väliin villi ja iloittelevakin, koulupoikamaista huumoria sisältävä mestariteos, mutta Danten ajatus on usein vaikea tavoittaa ilmaisun takaa. Vaaran suomennos on tarkempi, mutta sekin on ongelmallinen. Vaaran työn lopussa

on Tyyni Tuulion noin 100-sivuinen selitysoosa, joka on korvaamaton apuneuvo Danten suomalaiselle lukijalle. Tämä apuneuvo ja Olof Lagercrantzin Helvetistä Paratiisiin, joka ilmestyi kielellämme vuonna 1966, ovat edelleen erinomaisen käyttökelpoisia. Niistä käy ilmi myös Dantea koskevan kommentaarikirjallisuuden runsaus ja keskustelun laajuus. Rachel Jacoff toimitti 1993 artikkelikokoelman The Cambridge Companion to Dante, jonka korjattu laitos ilmestyi 2007. Alkukielinen teksti, jota kieltä taitamattomankin kannattaa vähintäänkin runosoinnun tähden vilkaista, on löydettävissä esimerkiksi internetin avuitse osoitteesta <http://www.mediasoft.it/dante/>

I HELVETTI

On vuosi 1300. Ja on vuosi 1314. Edellinen on Danten elämän keskitie, jolloin hän oli 35-vuotias ja aloitti vaelluksensa kohti helvetin hirveyksiä, kohti 6000 kilometrin syvyydessä maan keskipisteessä sijaitsevaa jäätynyttä Luciferin valtaa. Jälkimmäinen on ajankohta, jolloin Näytelmän ensimmäinen osa Helvetti, Inferno, valmistui. Elämä on metsä ja Dante on eksynyt siellä. Teos, joka kertoo ja kuvaa eksymisen jälkeisen etsinnän vaelluksen, muodostuu ajankohdan testamentiksi ja uuden airueksi. Kun Dante pääsee Taivaaseen, on keskiaika loppuillaan ja renessanssi alkamassa: Jumalan rakastaminen ja ihmisen rakastaminen kulkevat tässäkin käsikkäin, mutta samalla kertaa ajankohdan taitteessa niitä kohtaa viettelys, jossa ne irtoavat toisistaan. Syntyy kiusaus ajatella, että Jumalan rakastaminen on menneisyyden lumoukselliseen maailmaan kuuluvaa. Uusi aika on ihmisen ja hänen rakastamisensa aikakausi.

Nel mezzo del cammin di nostra vita
mi ritrovai per una selva oscura
ché la diritta via era smarrita.

Elämämme vaelluksen keskitiessä
mä harhaelin synkkää metsämaata
polulta oikealta poikenneena.

Danten eksymisen syytä ei kerrota. Kun hän laskeutuu alas helvettiin, siellä rakkauden nautinnoista tuomitut ovat myös smarrita, mikä voisi olla viittaus Danten omaan syntiin. Mutta se, mistä Dante on eksyksissä on selvää: hän ei ole Beatricen seurassa. Harhailunsa keskellä Dante kohtaa Helvetistä nousseen roomalaisen runoilijan Vergiliuksen, yhden esikuvistaan ja myös yhden niistä, joita hän pitää tasoisenaan veljenä. Lukeehan hän itsensä ohimennen Vergiliuksen, Horatiuksen ja Ovidiuksen tasoiseen ryhmään runoilijoita, kuin neljänneksi runovaltiaaksi neljän evankelistan vastineena.

Vergilius on itsensä Beatricen lähettämä opas. Näin teoksen ensimmäisen laulun sanoma on, että vain varjojen maasta haettu kulttuuri tässä eksyttävässä maailmassa voi kuljettaa eksyneen ihmisen kotiin. Tämä koskee sekä yksilöä että yhteiskuntaa. Kun kotikaupunki, Firenze, on menetetty ja kun aikakausi, kokonainen kulttuuri, natisee, taide näyttää valon ja suunnan eteenpäin. Jos koemme oman aikakautemme kriisin aikakaudeksi, Danten sanoma on: kuulkaa runoilijaa! Mikäli Dante

istuisi Euroopan Parlamentissa tai Suomen hallituksessa, hän kavahtaisi ekonomisteknoraattista strategiatyöskentelyä. Hän kohottaisi sen tilalle runouden.

Mutta myöhemmin opimme, että Vergiliuskaan ei pääse perille. Aikanaan Kiirastulen korkeimmilla penkereillä Vergiliuksen tehtävä loppuu ja hän joutuu luovuttamaan sen Beatricelle, rakkaudelle. Syyksi Dante esittää ensimmäisessä laulussa Vergiliuksen suulla sen, että kulttuuri seuraa omia lakejaan. Vergiliuksen osa on Mooseksen osa: hän saa vain katsoa luvattua maata.

Dante näyttää seuraavan Tuomas Akvinolaista, jolle filosofia on ancilla theologiae, teologian palvelijatar. Kun Tuomas Akvinolainen kuoli, hän koki mystisen näyn ja lausui: kaikki se, mitä olen kirjoittanut, voidaan polttaa, koska se ei ole mitään sen rinnalla, mitä olen nähnyt. Näin käy Danten mukaan myös korkeimmalle kulttuurille silloin, kun elämän valtaa rakkaus: runouskin sammuu ja vajoaa alas helvettiin rakkauden rinnalla.

Metsässä mieli vavisten harhaillessaan Dante kohtaa kolme petoa, pantterin, leijonan ja suden, joiden moni on tulkinnut merkitsevän hekumaa, ylpeyttä ja ahneutta. Pedot estävät Danten kulun takaisin turvalliselle maaperälle ja siksi Vergilius sanoo kuljettavansa hänet kiertotietä pitkin valoon. Danten on siis katsottava ympärilleen, millainen maailma näiden petojen viidakoissa on, jotta hän karaistuisi tavoittelemaan jotakin muuta.

Ajatus pedoista palautuu kauas historiaan ja sen ensimmäisiä teologisia työstäjiä oli Evagrius Pontoslainen –niminen erakko 300-luvulla. Hän kuvasi sitä, miten demonit toimivat. Demonien kärjessä saapuu eräänlaisia ensimmäisiä kiusauksia, tunnustelijoita. Kun ne murtavat ihmisen mielen, varsinainen tuhokoneisto demoniprikaateineen pääsee mielen sisälle ja saastuttaa sen.

Kiertotie kulkee helvetin portille, jonka päällä lukee kuuluisat sanat ”Ken tästä käy, saa kaiken toivon heittää”. Sen läheisyydessä on helvetin esikartano, jota asuttavat ne, jotka ovat pelänneet ja jotka eivät ole muodostaneet kantaa elämän perimmäisten kysymysten suhteen, elämäkatsomukselliset nynnyt, ajatuksen ja toiminnan surkimukset, metafysiset syrjäytyneet ampiaisten ja paarmoien pisteltävinä. Kulkiessaan helvetin portista sisään Dante huomaa tähtien sammuneen ja pimeyden ulottuvan kaikkialle.

Miten helvetti on syntynyt? Selitysperinne, johon Dante viittaa, on tällainen. Tuomas Akvinolaisen mukaan Lucifer oli alun perin kaikkein viisain ja täydellisin enkeli. Kun Jumala oli luonut hänet,

hänellä oli edessään kaksi eksistentiaalista aktia. Ensimmäinen oli se, että hän alkoi olla olemassa. Heti tähän liittyen hänellä oli käytössään vapauden, valinnan akti: hän sai vapaasti valita, seuraisiko hän luonnollista päämääräänsä, joka oli Jumalan hänelle asettama vai jotakin epäluonnollista päämäärää, itse muodostamaansa elämänsuunnitelmaa. Lucifer päätti valita jälkimmäisen vaihtoehdon. Näin paha sai alkunsa hyvästä, valinnanvapaudesta. Ilman vapautta Jumalan maailma olisi näet ollut huonompi. Mutta vapautteen liittyi jo itseensä viettelys, ja siihen Lucifer kiinnittyi. Valintansa seurauksena Lucifer putosi taivaasta. Hän kiisi kohtisuoraan maan keskipisteeseen Jerusalemin kohdalta ja jysähti 6000 kilometrin syvyyteen jäiseen hornaan. Jysähdyksen seurauksena maamassat siirtyivät maapallon ympäri ja niistä syntyi helvetin kansi sekä Kiirastulen vuori.

Syöksymisestä syntynyt kuilu Jerusalemissa maan keskipisteeseen on laaja. Sen pohja on noin Euroopan ja Aasian kokoinen alue. Kuilussa sijaitsee eräänlainen maanalainen kerrostalo, joka jakautuu erilaisiin mielisairaalan ja keskitysleirin osastoihin täynnä huutoa, kaameaa löyhkää, erilaisia kidutuskeinoja, joihin Dante lienee tutustunut toimiessaan sotilaana, tulta ja vihdoin hirvittävää kylmyyttä ja jäätä. Kaikki tapahtuu pimeydessä ja kaikki osalliset ovat ikuisesti kituvia varjoja. Eräät heistä ovat lisäksi kahdessa paikassa. Heidän elämänsä jatkuu vielä maan päällä, mutta heidän sielunsa on jo helvetissä.

Helvetti jakaantuu ylä- ja alahelvettiin sekä yhdeksään piiriin. Ylähelvetti muodostuu Helvetin viidestä ensimmäisestä piiristä. Sen erottaa alahelvetin kaupungin, Disin, muureista joki, jonka nimi on Styks. Aristoteleen paheita koskevaa näkemystä hyödyntäen Dante kuvaa ylähelvetissä kärsittävästä rangaistuksista tahattomista, tahdon heikkoudesta johtuvista synneistä. Alahelvettiin taas on tuomittu ne, jotka ovat tehneet pahaan tarkoituksella.

Kaikkialla Helvetissä vallitsee vanhatestamenttinen oikeudenmukaisuusperiaate: silmä silmästä, hammas hampaasta. Rikos ja rangaistus ovat laadullisesti ja määrällisesti vastaavat (lex talionis).

Helvetin yhdeksästä osastosta ensimmäinen on nimeltään Limbo. Se jakaantuu kahteen alaosastoon, kastamattomien lasten ja ennen Kristuksen aikaa eläneiden hyveellisten ihmisten osastoon. Limbuksen mieliala on surumielisyys. Siellä Dante kohtaa niin roomalaiset runoilijat kuin Aristoteleenkin.

Helvetin toisen oven edessä seisoo Haadeksen ruhtinas Minos, joka määrää kullekin saapujalle tämän paikan ikuisessa kadotuksessa. Toinen osasto on varattu niille, jotka ovat tehneet synnin rakkauden alalla. Danten etiikassa aviorikos on siis lievä erehdys, joskin siitäkin seuraa kyllä ikuinen kadotus. Paljon keskeisempi ja vakavampi rikos hänen mukaansa liittyy rahaan. Sen alalla toimivat rikolliset on sijoitettu rangaistaviksi helvetin alempiin kerrostumiin. Moderni lukija hätkähtääkin havaitessaan oman aikansa määrittymisen juuri rahan näkökulmasta. Kuinka syvällä helvetissä olemmekaan?

Jokapäiväisen lööppitirkistelyn maailma, otsikot ja niissä kerrotut aikamme syntien synnit riettaista tekstiviesteistä salasuhteisiin, jotka tuomitsevat ihmisiä kitumaan yhteisön silmien edessä, ovat Danten Helvetissä pintaliidon ja keveän synnin, helvetin ensimmäisten piirien horjahtelua. Se taas, mitä nykyaikainen maailma ylistää, kuuluu alas kadotukseen ja mittaamattomaan kärsimykseen. Kun aikaansa asiallisesti arvioiva kommentaattori lausuu meidän maailmassamme, keväällä 2011 Japanin maanjäristysten keskellä, että uhrien edessä tulee hetkeksi hiljentyä ja ryhtyä sitten miettimään, millaisia vaikutuksia tällä on maailmantalouteen, kuuluu koko kysymyksenasettelu mammonan jumalanpalveluksena sinne loputtoman kärsimyksen alahelvettiin, josta saadaan aavistus miettimällä historiaa Hiroshimasta Fukushimaan. Rahan rakastaminen ihmisen rakastamisena, ajatus, jonka mukaan hyvinvointi on riippuvainen ensisijaisesti talouden toiminnasta, on Dantelle helvetillisen kokemuksen ja ajattelun logiikkaa.

Toisen piirin asukkeja ovat niin Kleopatra kuin Troian prinssi Paris. Koskettavin ja Dantea itseäänkin liikuttavin tarina siten, että hän sitä tarkasteltuaan kaatuu säälistä maahan kuin kuollut, on kuitenkin tähän piiriin tuomittujen Paolon ja Francescan kohtalo. Francesca oli naitettu Paolon veljelle vasten tahtoaan epäinhimillisin keinoin. Kun hän sitten heittäytyi tämän korean veljen syliin, aviomies murhasi nämä ennen kuin he ehtivät katua. Nyt he kärsivät varjoina helvetin toisessa piirissä toisiinsa liimaantuneina ikuisesti toisiaan ja Jumalaa kaivaten. Adamin ja Evan kuvana Francesca ja Paolo säilyttävät Helvetissä muiston Paratiisin viattomuudesta, mutta samalla sen särkymisestä. Vaikka pienet elämän lipsahdukset, tuo otsikoiden pinnallinen maailma, itsessään kuuluvatkin Helvetin uloimmille rajoille, ne ovat kuitenkin kaiken pahan alku, se, mistä synty saa jalansijan todellisuudessa ja jonka takia vakavammat ja pahemmin rangaistavat rikokset tulevat ylipäättään mahdollisiksi.

Kolmannessa piirissä ovat ahmatit. He ryömivät liejuisessa maassa helvetin koiran Kerberosin heitä ahdistellessa. Neljännessä piirissä ovat saiturit ja tuhjaajat, joita rikkauden ja mammonan

edustaja Pluto vartioi. Heidät on pantu kantamaan raskaita kuormia ja uupumaan niiden alle. Viidennessä piirissä vihaiset ja laiskat matelevat mudassa toisiaan raadellen Manalan joen Styksin, rämeen ja suon keskellä.

Styksin toisella puolen ovat helvetin alaosastot, Disin kaupungin, taivaallisen Jerusalemin vastineen, kaameat kujat.

Kuudennessa osastossa ovat harhaoppiset kuten epikurolaiset. Heidät on viety elävinä krematorioihin:

maa kaikki kuokittu on hautakummuin,
niin täällä joka suuntaan myös, mut tapaan
mi viel on kahta katkerampi. Hautain

näät ympärillä liekit liehui, joista
ne kuumentui niin hehkuviksi, rautaa
ett' tarvis kuumempaa ei sepäntaito.

Koholla oli kunkin haudan kansi,
valitus kurja jokaisesta nousi
ja kuului tuskan, kiukun äänet.

Minotauroksen vartioimassa seitsemännessä piirissä Aleksanteri Suuren ja Attilan kaltaiset väkivallantekijät uivat kiehuvasa verivirrassa. Sen vierellä on kammottava pusikko, jossa kiljuvat itsemurhaajat sekä tulisateen pieksämä palava hiekka varattuna niiden kurittamiseksi, jotka ovat pilkanneet Jumalaa. Heidän lähellä koronkiskurit istuvat rahapussit kaulassa ikuisen tulen viiltävän kielen nuolemina. Näiden joukossa Dante kohtaa myös opettajansa Brunetto Latinin, jonka ainoa synti on hänen luonnonvastaiseksi tulkittu seksuaalinen suuntautuneisuutensa.

Matka helvetin kahdeksanteen piiriin, vilpin valtakuntaan Malebolgeen tapahtuu hiuksia nostattavalla tavalla. Vergilius tilaa kyydin Geryonilta, jolla on rehdit kasvot, käärmeen ruumis ja skorpionin pyrstö. Vergilius ja Dante asettuvat tämän ilmalaivan selkään ja lentävät alas huiman lennon, joka tuo Danten mieleen mustuneen kuvan Ovidiuksen kertomasta Ikaroksen lennosta vahasiivin Aurinkoon:

Kuin pursi, joka taapäin tyrkätähän
rannasta ensin, niin hän lähti, sitten
kun tunsi vapaa olevansa, käänsi

hän hännän sinne, miss ol ennen rinta,
ja käytti sitä lailla ankeriaan
kämpälin kaksin ilman halki soutain.

En luule, että pelko suuremp oli
Phaeton koska päivän ohjat jätti,
min vuoksi vielä taivaankansi palaa;

ei myös, kun vahan sulaessa raukka
Ikarus tunsi siipein irtautuvan
ja isä hälle huusi: On turma eessä!

Malebolge, pahan kuoppa, helvetin kahdeksas piiri on vilpintekijöiden linna. Sen vuoriseinä jakaantuu kymmeneen uurteeseen, jotka muodostavat helvetin sisäisen helvetin. Amfiteatterin muodostavissa uurteissa kituu eri tavoin valheellisia varjoja mittaamattomien kärsimysten alhoissa. Pirut ruoskivat parittajia, liehittelijät upotetaan ulosteeseen, hengellisiä virkoja myyneet on survottu pää edellä vuoreen siten, että heidän tulen nuolemat jalkansa töröttävät esille, ennustajien, tulevaisuuteen katsojien päät on käännetty ympäri ja heidän kyöneleensä valuvat takapuolen vakoon, petolliset virkamiehet kiehuvat pikiliemessä, johon pirut tökkivät heitä kekseillään, tekopyhät laahustavat raskaissa lyijyviitoissa, käärmeet purevat varkaita, valheeseen usuttajat palavat liekkeinä - ja pirujen raatelu ja syyhy vaivaa kammottavan lemun ja pimeyden ympäröidessä koko seudun.

Yksi Malebolgen asukeista on tulenliekkinä kärsivä Odysseus. Hänet on tuomittu tähän tilaan siksi, että hän on syyllistynyt turhan uteliaisuuden (vana curiositas) syntiin. Hän on etsinyt tietoa tiedon itsensä takia. Hänen kohtalonsa ja sijoittumisensa helvetin alakertaan, lähes Luciferin paikalle kiinnittää huomiota. Esimerkiksi Georg Henrik von Wright esitti, että 1900-luvun tieteen etiikan uutuus on kysymys siitä, onko ihmisen tiedettävä kaikki ja että onko tieto itsessään hyvää. Tämän kysymyksen herättivät niin atomipommi kuin myöhemmätkin luonnon manipulaation tavat, joilla

on koettu olevan käsittämättömän tuhoisia seurauksia. Kuten Jumalaisesta Näytelmästä käy ilmi, kysymys oli kuitenkin elävä jo antiikin ja keskiajan kristillisessä kulttuurissa. Se piti tiedon hybridistä niin raskaana rikoksena olevaista vastaan, että katsoi siitä koituvan ankarimman rangaistuksen. Rangaistus kerrotaan Helvetin laulussa 26.

Odysseuksen rangaistus kuuluu samaan sarjaan, josta kertoo laulu 28. Tässä laulussa kuvattu tila osoittaa, että muutama sana saisi nykyisin aikaiseksi hurjemman tuomion ja vihan kuin tuhat kuvaa. Se vihjaa myös siitä, että moisen karmeuden kääntäneellä Eino Leinolla on täytynyt olla tavattoman hauskaa:

Ei kiulu jost on pohjalaudat poissa,
niin ammota kuin näin ma auki erään
leuasta saakka peräreikään. Suolet

välissä jalkain hältä riippui, auki
ammoni luusto ja se rapasäkki,
mi tekee saastaa meidän ruoastamme.

Sill aikaa kuin ma häntä tarkoin tutkin
mua katsoi hän ja rinnan repäs
sanoen: ”Katso kuinka itseänsä

Muhammed rikko-ruumis raatelevi!

Helvetin kahdeksannessa piirissä kituvan alimmista alimman hylkykansan alapuolella on enää vain yksi piiri, jäänyt hornan kattilan pohja, maailmankaikkeuden negatiivinen piste, jonka jäisessä Kokytus-virrassa viruvat niin lähimmäisiään pettäneet kuin valtiollisetkin huijarit.

Helvetin pohja on jäässä, sillä siellä on vähiten olevaiseen kohdistunutta kuumaa rakkautta. Idea periytyy Platonin Timaios-dialogiassaan esittämään myyttiin, jonka mukaisesti alun perin sielut olivat kukin omalla tähdellään olevaisen järjestystä ihastelevia henkiolioita. Kun niiden kiinnostus herpaantui, niiden kuuma rakkaus jäähtyi ja ne lensivät läpi maailmankaikkeuden kohti materiaa. Dante ja kristillinen perinne työstää tätä myyttiä lankeemusmytologiassaan, ja vaikka Dante ei hyväksykään, kuten Näytelmän Paratiisi –osasta käy ilmi, Platonin näkemystä kukin omalla

tähdellään olevista sieluista, hänen ajatuksensa taivaan kuumasta rakkaudesta ja maan keskipisteen jäisestä vihasta liittyy platonistiseen perinteeseen.

Matkatessaan alimmassa piirissä Dante alkaa itsekin muuttua pikkupiruksi. Rangaistuja haastatellessaan hän ei enää sääli ja kauhistu jään keskeltä esiin nousevia kasvoja vaan pettää heitä ja lisää heidän kärsimystään. Vihdoin hän näkee Jumalan negaation, Luciferin, jonka rangaistuksen karmeus on se, että hänen muotonsa on merkki Jumalasta. Kaukaa katsoen hän näyttää ristiltä. Hänen otsastaan eroaa kolmet kasvot kuten Jumalan kolminaisuudessa. Kolmiyhteinen Lucifer edustaa tietämättömyyttä, voimattomuutta ja vihaa. Rinnastaan asti virtaan jääntyneenä hän rimpuilee irti ja paiskoo siivillään tuulta kuin tuulimylly louskuttaen kolmessa suussa kahta valtiollista ja yhtä hengellistä pettäjää: Cassiusta, Brutusta ja Juudas Iskariotia.

Alkaa kulku pois helvetistä. Danten oma pirullistuminen on valmistanut siihen. Päästäkseen ulos helvetistä hänen on kohdattava oma pahuutensa. Hän joutuu ryömimään pitkin Luciferin ruumista tuolla hulluuden, kidutuksen ja pahuuden kuilussa. Lucifer ei huomaa tätä, sillä hänen tunteensa ja ajatuksensa ovat kuolleet ja hän on muuttunut sieluttomaksi koneeksi. Ainoa häneen jäänyt sielullinen ominaisuus on tietoisuus tästä konemaisesta olotilasta sekä siihen liittyvä toinen havainto itsestä. Lucifer on tietoinen siitä, että hän on muuttunut merkiksi siitä, mitä hän vihaa vihaamasta päästyään, Jumalasta. Lucifer on kuin vakavimmalla tavalla kuviteltavissa oleva vajaamielinen, jolla on huikeimman lahjakkuuden kyky käsittää, mitä on olla henkisesti täysin pimeä.

Dante kauhistuu ja särkyä, tarttuu Vergiliusta kaulasta ja kuin kuoleman hetkellä hän hetkessä huomaa, että Luciferin jalat ovatkin nyt ylöspäin ja hän nousee. He luikahtavat maailman keskipisteestä ulos.

Ja he näkevät tähdet.

II KIIRASTULI

Tähdet syttyvät, Dante ja hänen oppaansa vaipuvat väsyneinä maailman meren rannalle. Venus valaisee hymyllään hurmaten idän kaikki ääret. Edessä näkyy vuori. Älyn pursi nostaa purjeensa, runous nousee haudasta. Suloiset sävelet säestävät kulkijaa, jonka silmiin on syttynyt uudelleen näkemisen halu.

Dante on saapunut nyt jossakin Tyynellämerellä sijaitsevan sielun lihasten kuntosalin juurelle. Hän on lähdössä matkalle koulutuskeskukseen, jonka jokaiseen rasitukseen sisältyy toivoa ja jonka jokainen rangaistuksen tapainen toimenpide vahvistaa harjoittajaansa kilpailussa ylimaallisesta maailmanmestaruudesta.

Kristillinen kirjallisuus ennen Dantea sisältää runsaasti vertauskuvia ja tulkintoja niin helvetistä kuin taivaastakin. Kiirastulen osalta se on niukempi. Kiirastulta koskeva kirkollinen oppikin on Danten aikana uskonnollinen uutuus. Se vahvistettiin katolisen kirkon opiksi Lyonin toisessa kirkolliskokouksessa 1274. Dantelle avautuikin mahdollisuus työstää tuoretta mielikuvituksen maaperää ja muokata siitä omintakeinen tulkinta.

Tuomas Akvinolaisen näkemyksen mukaan Kiirastuli sijaitsee maan alla eivätkä sen rangaistukset eroa helvetin rangaistuksista. Dantelle taas elämä ei ole niinkään maanpäällinen helvetti kuin maanpäällinen Kiirastuli. Kiirastulen laella on maanpäällinen Paratiisi, Eden, josta Adam ja Eeva kerran karkotettiin. Maanpäällinen Paratiisi on metsä, elämän metsä, joka muodostaa vastineen Helvetin alussa olevalle eksymyksen metsälle. Dante on nyt matkalla oikeaan metsään, mutta saadakseen vauhtia, hänen on kuljettava jyrkkää rinnettä hengen kuntosalin lävitse. Kuten Helvetin edessä oppaaksi käy Runoilija, on Kiirastulikin taiteen avulla kohoamisen vuori. Yhdeksännessä laulussa Dante sanoo:

Lukija huomaa, kuinka kohoo aihe
runoni tään, siks ällös ihmettele,
jos ylhemmän myös olla täytyy taiteen!

Kahdennessatoissa laulussa hän kertoo miten hän näkee ympärillään korkeampaa vuorensinään tehtyä taidetta ja kuinka helvetti ja kiirastuli eroavat toisistaan siten, että kun edelliseen käydään sisään kurjin tuskanhuudoin, kuljetaan kiirastulen penkereitä lauluiin.

Vihdoin, kuljettuaan jo ylös vuoren penkereitä, Vergilius ja Dante tapaavat roomalaisen runoilijan Statiuksen. Hän kertoo, miten hänet kutsuttiin alun perin juomaan Parnasson luolien lähteistä. Tutustuttuaan keisari Domitianuksen aikana kristittyihin, hän viehättyi näiden opista ja elämästä ja sai lopulta kristillisen kasteen. Koska hän oli pelokas ja salasi uskonsa, hän on joutunut kiirastuleen neljäksi vuosisadaksi parantumaan henkisestä laiskuudestaan. Tavatessaan ylöspäin matkaavat laulajat, Danten ja Vergiliuksen, Statius liittyy heidän seuraansa. Kolme runoilijaa lähtevät kohti maanpäällistä Paratiisia. Näin runoilijoiden nousu Paratiisiin on nousua hengellistyneelle Parnassokselle. Paratiisi-Parnassoksen voi tavoittaa taiteen, runouden avuitse, mutta runouden laatu on muuttunut hengelliseksi. Laulussa 28 Dante kirjoittaakin:

Ne, jotka muinoin kultakautta lauloi
sen olotilaa onnellista, varmaan
tään paikan Parnassolle uneksivat.

Matka helvetissä on ollut uuvuttava ja lähes riistänyt Danten hengen. Kiirastulen ensimmäiset kymmenen laulua muuttavat teoksen tunnelman raukeammaksi, miltei tylsäksi. Sekä Dante että lukija tarvitsevat lepoa. Heidän molempien on katsottava uudelleen herävin aistein ympärilleen ilman jatkuvaa vaikutteiden pommitusta. Tulikaste on rauennut, maailma avautuu, mutta hitaasti, suorastaan kyllästyttävän hitaasti.

Ensimmäinen päivä elämän meren rannalla ja Kiirastulen vuoren juurella kuluukin melko mitättömän rupattelun merkeissä. Keskustellaan niitänaita sielun rakenteesta, peseydytään, ollaan kuin pukuhuoneessa energiajuomapullo kourassa. Katsellaan muita Kiirastulelle saapuvia kuljettaneiden laivojen rantautumista. Kuullaan laulua *In exitu Israel de Aegypto*.

Vasta laulussa 9 kulkijat saapuvat Kiirastulen portille. Siellä Danten otsaan piirretään seitsemän P- kirjainta, jotka merkitsevät syntiä (*peccatum*). Niistä kukin on häviävä Kiirastulen seitsemän pengermän mittaan, kunkin kuolemansynnin puhdistuessa kulkijasta. Vaikka teosten sisältö ei olekaan yhteensopiva, edessä oleva nousu tuo mieleen Origenes Aleksandrialaisen *Laulujen Laulun selityksen*. Origenen mukaan taivaallisen rakkauden kohtaaminen edellyttää sitä, että ensin kukin *Laulujen Laulun* seitsemästä laulusta lauletaan. Vasta tämän jälkeen sielu on valmis taivaalliseen hääiloon, laulamaan ikuisesti *Laulujen Laulun*.

Ajatus kuolemansynneistä (peccata mortalia) kehkeytyi 200-300-luvun teologiassa. Niiden luku vaihteli ja se vakiintui 500-luvulla Gregorios Suuren esittämässä luettelossa seitsemäksi. Alun perin kuolemansyntejä kuvattiin demoneita koskevien kuvausten yhteydessä. Demonit toimivat siten, että ne asettivat oman kuvansa mielen kuvittelevaan osaan ja hehkuttivat sitä niin vetovoimaiseksi, että mielen tahtova osa alkoi kiinnittyä tuohon kuvaan. Kun näin tapahtui, mieli muuttui demonin kaltaiseksi, demonisoitui. Tämä esimerkiksi Evagrios Pontoslaisen esittämä näkemys paheista on kiinnostava modernin imagologian kannalta. Kuolemansyntien taustalla ovat eräänlaiset brändit. Ylpeys, kateus, viha, laiskuus, ahneus, mässäily ja hekuma ovat demonisia brändejä, life style - tuotteita, joihin kiinnittymällä ihminen elämänsä löytäessään kadottaa sen.

Kuolemansynnit ovat pääpaheita, joista muut synnit seuraavat. Ne perustuvat siihen, että inhimillinen tahto kiinnittyy johonkin muuhun kuin mikä on oikein. Kun näin tapahtuu, sielu etäänny Jumalasta ja ihminen menettää päämääränsä, jota varten hänet on luotu. Tästä syystä kuolemansynneistä ei voi parantua vain sakramenttien avulla, kuten lievemmistä synneistä (peccata venialia) vaan ne edellyttävät syvällisemmän puhdistumisen Kiirastulessa.

Dante liittyy perinteeseen, jossa hekuma eli himo merkitsee ensisijaisesti kyltymätöntä seksuaalista pahetta. Mässäily liittyy ensisijaisesti ylensyönttiin. Tuomas Akvinolainen kirjoittaa ahneudesta, että se on syntiä Jumalaa kohtaan, koska ahne alistaa ikuiset asiat maallisille asioille. Ahneus on menestyksen, ystävyuden ja vaikutusvallan etsimistä ohi Jumalan. Laiskuus merkitsee hengen velttoutta (acedia) ja ilotonta tunnetta (melancholia). Se on otteen herpoamista ja elämätöntä elämää. Dante tiivistää tämän synnin ajatukseen, jonka mukaan laiskuus on kyvyttömyyttä rakastaa Jumalaa kaikesta sielustaan, kaikesta mielestään ja kaikesta sydäimestään. Danten mukaan viha on inhoksi ja kostoksi vääristynyttä oikeudenrakkautta. Kateus on halu saada itselle se, mikä on toisen. Ylpeys, kuolemansynneistä yleisesti keskeisimmäksi ajateltu, on Danten mukaan perverssiä itserrakkautta muiden kustannuksella.

Nousu rakkauteen ei siis ole brändäystä vaan siitä tyhjentymistä. Mutta myös vääristä asenteista ja elämäntyyleistä puhdistautuminen edellyttää sekä esikuvia että rankkoja treenejä teräsmieslajien kuntosalilla Kiirastulessa. Kuntosalin laitteita ympäröivät seinät on kuvitettu mestarien kuvilla ja sen tunnelma on luotu äänin. Ylpeille näytetään kuva niin Marian ilmestyksestä kuin keisari Trajanuksesta köyhää auttamassa, kateelliset kuulevat taukoamattomana aivopesuna kertomuksia Mariasta. Harjoitteet ovat moninaiset: ylpeät kantavat raskaita kuormia kuin rekkaa vetävä muskelimies, kateelliset istuvat rivissä seinään nojaten lävistuspisteessä, jossa heidän luomensa on

neulottu kiinni rautalangoin, vihaiset kyllästetään savuttamalla heitä pimeässä. Laiskurit muodostavat nykyisiä juoksumattoja ja kuntopyöriä ajavien osastoja muistuttavan piirin, heidän on jatkuvasti kiirehdittävä eteenpäin. Ankaraa vatsaliharjoitusta suorittavat puolestaan suullaan maassa makaavat ahneet, ja painonvartijoiden ryhmän muodostavat kovalle dieetille laitettut ahmatit.

Ahmatteja katsellessaan Dante esittää kiinnostavan kysymyksen: Kun Kiirastulen puhdistuminen tapahtuu kuoleman jälkeen, niin miten pelkät varjot voivat laihtua tai kasvaa? Hän saa tähän vastauksen, jonka mukaan kuolemassa sielun eläväksi tekevä voima poistuu ruumiista. Varjoihmisissä tämä voima muodostaa ympärillään olevasta ilmasta erilaisia muotoja. Tuomas Akvinolaisen mukaan kuolleilla ei ole varjoruumista, mutta Dantelle annettu vastaus on samantyyppinen kuin Tuomaan teoria enkeleiden ruumiista. Enkelit ovat hänen mukaansa intellektuaalisia henkiolioita, joilla ei ole ruumista. Ne voivat kuitenkin puristaa melko laajalta alueelta ilmaa ja muokata siitä itselleen ruumiin, jossa ne näyttäytyvät. Keskustelu teemasta on sikälikin kiinnostava, että vainajat, jotka ovat varjoja, hämmästelevät Dantea, jolla on varjo. Elävän ihmisen tunnistaa eläväksi hänen varjostaan, joka toisaalta on viittaus kuolemaan. Juuri tämä varjo poltetaan Kiirastulen seitsemännessä piirissä, sen fakiiriosastossa, jossa himokkaiden varjot kulkevat tullessa kertoen esimerkkejä siveellisesti eläneistä henkilöistä:

Lopussa laulun pyhän kovaa
noin huusivat he Virum non cognosco

Siis: minä, joka en miehestä mitään tiedä. Nämä ovat Marian sanat. Hänen rinnallaan Dante tarvitsee siveyden esikuvan myös antiikin tarustosta, Dianan, joka karkoitti Venuksen myrkyä maistaneet Helicen luotaan.

Taas laulu soi, ja sitten huus he kovaa
nimiä siveellisten naisten, miesten
avio-uskollisten, kunnollisten.

Kiirastulen huipulla aistinen korska ja maallinen lööppikama muuttuu siten uudenlaiseksi seitsemännen penkereen Seiskalehdeksi, joka kertoo vain uskollisuudesta, siveydestä ja kunnollisesta perhe-elämästä sekä ikuisesta neitsyydestä. Tätä katsellessaan ja kuunnellessaan Dante joutuu itsekin uuden siirtymisen vaiheeseen: hänen on puhdistauduttava pahasta, jonka hän

kohtasi itsessään vapautuessaan helvetistä. Enkeli káskee hänet tuleen. Kauhun vallassa oleva Dante ei astuisi siihen, mutta Vergiliuksen kerrottua Beatricen odottavan liekkien toisella puolella, tämän nimen lausuminen saa hänet matkaan.

Kun Dante käy tuleen, hän tuntee sen poltteen ympärillään. Mutta kuvaus tulesta muuntuu nopeasti kuvaukseksi unesta. Unen myötä Dante astuu unelmaansa ja hän on vihdoin metsässä, josta hän oli eksynyt. Hän on tullut maanpäälliseen Paratiisiin, josta ennen häntä Adam ja Eeva eksyivät. Syntiinlankeemuskertomuksen lohduton loppu tulee siten 1300-luvulla kirjoitetuksi uuteen muotoonsa ihmisen saapuessa tulesta sielu puhtaana takaisin kadotettuun Paratiisiin.

Vergilius seuraa Dantea ja käyttää vielä viimeisen puheenvuoronsa, mutta mitä syvällisemmin Dante unen metsään tutustuu, sitä hiljaisemmaksi Vergilius käy. Inhimillinen tieto, kulttuuri ja runous vaikenivat. Ne ovat tehneet tehtävänsä. Ja kun Dante vihdoin kohtaa Beatricen ja kääntyy Vergiliuksen puoleen, tämä on poistunut.

Paratiisissa Dante kohtaa ensin kukkia poimivan tytön virran rannalla. Virta on unohduksen virta, jolla menneet synnit pestään pois muistista. Tapahtuu siten Kiirastulen puhdistuksesta puhdistautuminen unelman keveyteen. Dante näkee kulkueen, jossa astelevat 24 viisasta kantaen seitsemää kynttilänjalkaa neljän eläimen vetäessä kulkueen perässä tulevaa vaunua. Viisaat merkitsevät Vanhan testamentin kirjoja ja eläimet evankelistoja. Vaunut ovat kirkko. Vaunujen edessä enkelit heittävät ilmaan kukkasateen säestäen sitä lauluillaan. Kukkasateen keskellä on verhottu nainen. Beatrice saapuu.

Dante kuulee Paratiisin saattuen lausuvan: Aadam. Hän ja Beatrice astelevat uutena Aadamina ja Eevana ensimmäisten ihmisten jättämän puun luokse. Vuosituhansien ajan puu on ollut kuihtunut, mutta ihmisen paluun myötä se herää uudelleen eloon:

niin uudistui puu äsken paljas-oksa
nyt väriin vaatehtihe himmeämpään
kuin ruusun, kirkkaampahan orvokkien.

Vihdoin Danten nukahdettua uudelleen Beatrice istuu häntä herättelemässä puun juurella. Dante näkee kirkon historian vilistävän silmissään kuin filminauha. Beatrice kuljettaa hänet juomaan purosta, ja Dante päättää Kiirastulen sanoihin:

Lukija oi, jos kirjoittaa ois tilaa
minulla vielä, laulaisin mä juomaa
suloista, jot en kyllin juoda voinut.

Mut koska täydet ovat lehdet kaikki
mun aikomani tähän toiseen Lauluun,
ei taiteen lait mun salli laajentua.

Palasin luota pyhään lainehien
ja olin uudistunut, niin kuin nuortuu
puu nuori saatuansa lehdet uudet,

ja puhdas, altis nousemaan nyt tähtiin.

III TAIVAS

Olof Lagercrantz kirjoittaa erinomaisessa Dante -tutkielmassaan Helvetistä Paratiisiin: ”Paratiisi on pyhäpäivän imelää ikuisuutta, täynnä lunastettujen lampaiden määkimistä, valkoisia yöpaitoja ja palmunlehdillä viuhtomista. Tuollainen paratiisi on niin sukupuoleton ja ikävä, että se nuorissa ihmisissä herättää suurempaa kauhua kuin kaikki helvetin tuskat. Danten paratiisi ja tämä älytön taivas poikkeavat toisistaan yhtä paljon kuin Bachin fuugat ja sävelradio, tammi ja paperikukka, meri ja lasillinen haaleaa vettä.” Lagercrantz viittaa siihen yleiseen käsitykseen, jonka mukaisesti Paratiisi olisi Jumalaisen Näytelmän taiteellisesti heikoin osa ja esittää, että tällaisia käsityksiä olisi syytä tarkistaa.

Onkin totta, että Danten paratiisi ei ole kullan ja päärlyporttien kimalluksessa toteutuva seurapiiritapahtuma. Hänen taivaassaan lakanapukuiset hurskaat eivät kumartele valkopartaiselle vanhukselle, jonka takaa Maria kurkkii ja jonka kanssa Pietari käy neuvonpitoa. Planeettojen ja enkelten taivaan tuolla puolen, mittaamattoman kaukana maailmankaikkeuden keskuksesta, helvetissä tuulimyllyn tavoin rimpuilevasta pimeään jäätyneestä Luciferista on kaiken olevaisen keskus ja lähtökohta, valopiste. Valopistettä lähellä ovat järjestyneet valon ympärille siten,

että he muodostavat mitä viattomimman kuvion, ruusun. Jumalan löytäminen on Dantelle elämän kiintopisteen löytämistä. Hänen käsityksensä Jumalasta on käsitys kolmiyhteisestä Rakkaudesta ja Tiedosta, mutta kuvaus, jonka hän Jumalasta esittää, on vähemmän uskonnonfilosofinen:

Ja kun mä käännyin ja kun katseheni
tapasi näkyväistä taivaan tämän,
mi sattuu silmään, kun sen kierron huomaa,

näin pisteen, mi niin vahvaa valkeutta
säteili, että silmän häikäistyneen
sen eessä sulkeutua pakko oli.

Jokainen tähti, pieninkin, sen rinnan
näyttäisi kuulta, jos se suhtautuisi
sen paikkaan niin kuin tähti tähden viereen.

Dante liittyy tässä Augustinuksen esittämään kuvaan Jumalasta. Jumala on nimenomaisesti Valo, lux. Luodessaan maailman Jumala syyttää valot pimeyteen, ja jokainen luotu heijastaa alkuperäistä luomisen valoa. Ihmisessä valon heijastumisen piste on hänen ymmärryksensä, joka Jumalaa etsiessään tulee illuminoituksi eli valaistuksi. Kun Dante toisaalla sanoo valossa välähtävän myös Kristuksen kasvot, hän seuraa Augustinuksen valoteoriaa sellaisena kuin erityisesti Bonaventura sitä työsti. Bonaventuralle Kristus-Logos on se valo, jonka kautta Jumala luomisensa toteuttaa.

Pisteen ympärillä kiertää yhdeksän tulipiiriä, sen mukaisesti, kuinka paljon ne saavat valoa keskuksessa olevasta valopisteestä. Nämä piirit ovat enkelisfäärejä, jotka asettuvat Valon ympärille 500-luvulla eläneen Dionysios Areiopagitan esittämän enkelihierarkian mukaisesti: Serafit, Kerubit, Vallat, Voimat, Mahdit, Arkkienkelit, Enkelit. Beatrice selittää Dantelle:

Taivas kaikki
ja luonto riippuu pisteestä tuosta
Lähintä kehää katso sen ja tiedä
sen liike siksi ett on nopein, koska
tulisin rakkaus sitä liikuttaapi.

Dante yhtyy keskiajalla usein esitettyyn katsomukseen, jonka mukaisesti rakkaus on tietoa. Kun tulipiirit näkevät hengellisillä silmillään Alkuvalon, ne tietävät kaiken salaisuuden, luomisessa muodot aineelle antaneen kiintopisteen arvoituksen. Tämä theoria, näkeminen, visio, synnyttää niissä tulisen rakkauden. Sama tiedon valo heijastuu Beatricen silmiin Danten katsoessa niitä. Rakastetun silmissä leikkii heidän taivaallisen matkansa ajan tiedon ja rakkauden valo, joka saa tämän silmät ylimaallisen kauniiksi. Beatricen silmien kauneus saa Danten leijumaan läpi planeettojen taivaan. Ja vaikka se on matka kohti ruusua ja kiintopistettä, Danten ja hänen rakastamansa naisen toisiinsa kietoutunut keinunta läpi avaruuden, se on myös tiedollinen, akateeminen matka. Planeettojen takaiseen taivaaseen sijoittuneet valot näyttävät nimittäin planeetoilla ja Dante saa tutkia heidän valoan ja tietoaan erikseen näissä näyttäytymisissä, vaikka he todellisuudessa ovatkin Jumalan luona kaiken avaruuden takaisessa taivaassa. Modernia kielenkäyttöä seuraten Jumalan taivas on sekä sky että heaven sikäli, että heaven, joka ei olemuksellisesti enää ole luonnontieteellinen, normaaleille aisteille maastakin käsin jollain tavoin havaittava olevaisen ydin, kuitenkin heijastaa itseään siinä, mikä on sky.

Dantella ei ole käytössään nykyaikaisen tekniikan luomaa avaruusluotainta. Mutta hän rakastaa ja koska hän rakastaa, hän tietää. Rakkaus sinkoaa hänet taivasiin, joissa hän leijuu rakastettuun kietoutuneena painovoimasta vapautuneena noutaakseen vihdoin ruusun ja kertoakseen siitä niille, jotka eivät ole sitä löytäneet. Kun Dante itsestään ulos temmattuna nousee vihdoin katselemaan kolmiyhteistä rakkautta, hän joutuu myöntämään, että inhimillinen kieli ei riitä tähän. Näky kestää hetken ja tämän mystisen rakkaudessa näkemiseen perustuvan yhtymyksen jälkeen Dantesta tuntuu kuin salama leikkaisi hänen sielunsa. Mutta siihen jää ikuinen Rakkaus ja kaipuu takaisin sen luokse, minkä hän on nähnyt. Jumalainen Näytelmä päättyy näin:

Jo vaipui korkea nyt kuvausvoima
mut kaihoain ja tahtoain nyt johti
kuin pyörää tasan pyörivää, se Rakkaus,
mi ohjaa Auringon ja kaikki tähdet.

Rakkaus on siis tietoa. Tästä syystä Danten romanttinen taivas, valon kiintopiste ja sen ympärillä oleva ruusu, Beatricen silmistä heijastuva ylimaallisen kaunis kirkkaus, on myös intellektuaalinen. Taivas on mitä teoreettisin. Theoria tarkoittaa näkemistä, joka tapahtuu järjen ja ymmärryksen valon syttyessä. Theoria, jonka käänös latinaksi on visio, ei siis ole soveltavaa ja hyötyä

tavoittelevaa visioimista, mitä se nykyisin tarkoittaa, vaan mitä korkeimman teoreettista ja jalat maasta irroittanutta, käytänteisiin sitoutumatonta intellektuaalista nousua. Rakkauden lento läpi avaruuden, läpi sen, mikä on sky, sinne, mikä on heaven, tapahtuu planeettojen kautta. Planeetat edustavat akateemista elämää. Niillä siis Jumalan valossa kylpevät näyttäytyvät, ja ne jäsentyvät antiikissa luodun ja keskiajalla omaksutun tieteiden jaon mukaisesti.

Keskiaika peri tiedon jäsentämisen seitsemään vapaaseen taiteeseen Augustinuksen oppilaalta Boethiukselta sekä tämän oppilaalta Cassiodorukselta, jonka keskiajalla paljon käytetty oppikirja *De artibus ac disciplinis liberalium litterarum* juuri esitteli niin sanotun triviumin (grammatiikka, retoriikka, dialektiikka) ja sitä täydentävän quadrium (aritmetiikka, geometria, anstronomia, musiikki). Cassiodoruksen kirja oli tausta myös Danten Brunetto Latinilta omaksumaan ensyklopedismiin, jonka tunnetuin edustaja oli Sevillan arkkipiispan Isidorin laatima tietosanakirja *Originum seu etymologiarum*. Koska seitsemän vapaata taidetta värittävät planeettoja, joilla kukin valon ilmentymä Dantelle hänen avaruusmatkansa aikana näyttäytyy, Jumalaisen Näytelmän osa Paratiisi sisältää runsaimmin filosofisia ja aatteellisia keskusteluita. Dante on päässyt yliopistoon.

Koettuaan muodonmuutoksen Dante alkaa lentää valonnopeutta kiihkeämmin ylös ja saapuu grammatiikan oppisaliin, Kuun taivaaseen. Siellä keskustelu Beatricen kanssa alkaa arabifilosofi Averroksen kuun pilkkuja koskevan käsityksen torjumisesta. Averroksen mukaan ne johtuvat kappaleiden ohuudesta ja tiheydestä. Beatrice selittää, että asianmukainen selitys on avaruudessa eri tavoin heijastuva luomisen valo. Hän neuvoo Dantea kuvittelemaan kolme peiliä, kaksi katsojasta yhtä kauas ja yksi niiden väliin. Kun katsoja katsoo keskimmäiseen peiliin valon tullessa hänen selkänsä takaa, jokainen peili heijastaa valoa, mutta etäisempien peilien heijastus ei ole yhtä hohtava kuin keskimmäisen. Samalla tavoin taivaan osat jakavat luomisen valon siten, että se heijastuu kirkkaampana tai hämärämpänä eri tähdissä. Taivas suurena peilialina on siis peilialia, peili peilissä, kuten myöhemmin Arvo Pärtin viululle ja pianolle säveltämässä teoksessa *Spiegel im Spiegel*. Tämä Danten Näytelmän tapaan kolmijakoinen teos muodostaa tahtien välisiä vastaavuuksia, peilautumisia, joissa sävelet vastaavat toisiaan osittain epätäydellisesti. Teoksen keskellä muodostuu noin kahdenkymmenen tahdin mittaisen, kultaiseen leikkaukseen päättyvä täydellinen peili; jokainen sävel saa saman sävelen vastineekseen edeltävässä ja seuraavassa tahdissa.

Kuussa näyttäytyvät ne, jotka ovat väkivallan takia rikkoneet luostarilupauksensa. Toisin sanoen he ovat syöneet sanansa. Lupaamisen kieliopin vastainen teko on tehty kuitenkin anteeksiannettavissa

olosuhteissa. Kuun taivas heijastaa Jumalan armoa, jolle kieliopillinen dogmatismi on vierasta. Siellä kehoitetaan olemaan tekemättä vapaaseen tahtoon perustuvia sitoutumuksia ja heittäytymään armon kannateltaviksi.

Kuussa käydään myös teologinen keskustelu siitä, miksi Kristuksen ristinkuolema on tarpeellinen. Danten mukaan Jumalaa vastaan tehty rikos eli Adamin lankeemus voitaisiin periaatteessa sovittaa kolmella tavalla: Joko niin, että Jumala vain antaa sen anteeksi, siten, että ihminen itse sovittaa sen tai siten, että Jumala alentaa itsensä ihmiseksi. Ihmisen sovitus on hänen mukaansa mahdoton, koska lankeemuksesta lähtien ihminen on suuntautunut väärin kunnian ja korkeuksien tavoitteluun. Koska Jumalan laskeutuminen alas ihmisyyteen Kristuksessa on Jumalan itsensä antavan olemuksen mukaista, tämä on Jumalaa itseään ilmaisevampi tapa kuin vain anteeksianto, johon ei liity jumalallista tekoa.

Siirtyessään Merkuriuksen taivaaseen Dante tapaa niitä, jotka ovat saavuttaneet kunniaa ja mainetta. Tämä sopii hyvin dialektiikkaan eli logiikkaan, joka keskiaikaisessa yliopistossa korvasi ritareiden miekkailun vaihtaen sen älyn tanssiksi.

Venuksen ja retoriikan taivaassa hän kohtaa nuoren Kaarle Martelin, joka käy läpi sukunsa historiaa. Retoriikka merkitsee aristoteelisessa ja keskiaikaisessa muodossaan järkipäisen argumentaation vahvistamista tunteeseen vetoavien keinoin. Niinpä Venuksessa toteutuukin Kaarlen pitkä puhe, jonka keskuksena on kysymys erilaisten henkilöiden sopivuudesta erilaisiin olosuhteisiin. Muut Venuksessa esiintyvät taivaan kansalaisten näyttäytymiset jatkavat puheita esittäen ennustuksia sekä perheiden että Firenzen ja Rooman kuurian rappiosta.

Auringon taivaassa Dante kohtaa teologian oppineiden joukon: Tuomas Akvinolainen, Augustinuksen, Bonaventuran. Näiden rinnalla hohtavat monet muut keskiajalla tunnetut, mutta meidän maailmassamme unhoon jääneet oppineet.

Tuomaan vierellä on hänen opettajansa Albert Suuri, keskiajan oppinein saksalainen piispa. Ikuisessa professoriseurueessa hohtavat niin antiikin kuuluisa saarnaaja Khrysostomos kuin 700-luvun Beda Venerabiliskin, katolisen kirkon merkittävin englantilainen oppinut. Teoksessaan *Historia Anglorum* hän esitti englantilaisten olevan Israelin kaltainen kaukaiselle saarelle johdettu valittu kansa. Joukossa on myös skolastisen teologian ensimmäinen täysverinen edustaja Anselm Canterburylainen, hän joka sanoi: ”uskon, jotta ymmärtäisin.” Auringossa hohtava Gratianus on

taas kanonisen oikeuden kokoelman Decretum Gratiani koonnut oppinut ja Petrus Hispanus keskiaikaisen logiikan auktoriteetti.

Aurinkoisen hymyn herättää myös Siger Brabantilaisen sijoittuminen Aurinkoon ja tästä seurannut keskustelu. Filosofianhistorioista kattavimmassa, isä Coplestonin 18-osaisessa Filosofian historiassa on vain aukeama Dantesta. Siinä käsitellään Gilsonin ja Nardin tulkintoja siitä, miksi Siger Brabantilainen on Paratiisissa, vaikka hän oli arabifilosofi Averroeksen katsomuksia kannattava averroisti ja kallellaan islamiin muutenkin. Jussi Tenkku sanoo Moraalifilosofian historiassaan yleisenä luonnehdintana koko Näytelmästä, että varsinkin Siger Brabantilaisen sijoittuminen Paratiisiin on herättänyt viljalti keskustelua.

Siger tai Sigerus toimi jonkin aikaa Pariisin yliopiston rehtorina. Hän oli Tuomas Akvinolaisen pahin vastustaja, koska hyväksyi arabien tulkinnan Aristoteleen filosofiasta ilman korjauksia ja näytti kallistuvan ns. kahden totuuden opin kannattajaksi: se ...mikä on järjen näkökulmasta irrationaalista on uskon näkökulmasta rationaalista. Hän kirjoitti teokset De anima intellectiva, Quaestiones logicales, Quaestiones naturales, De aeternitate mundi, Quaestio utrum haec sit vera, Homo est animal nullo homine existente ja Impossibilia. Hänen näkemyksensä tuomittiin Pariisin suurissa oppituomioissa 1200-luvun lopulla. Hän pakeni paikalta ja kuoli tavalla, jota ei selvitetty. Joidenkin mukaan hänet murhattiin. Toiset sanovat, että hän teki itsemurhan, mikä lisäisi vielä outoutta Paratiisiin sijoittamisen kannalta Danten systeemissä, ja joku väitti, että hänet tapettiin kynällä, koska hänen kynänsä oli saanut niin paljon pahaa aikaiseksi.

Aurinkoon noustessaan Dante muistaa Jumalan kolminaisuuden Augustinuksen kuvaamalla tavalla. Isä ja Poika rakastavat toisiaan rakkaudella, joka on Pyhä Henki. Tätä kristillisen opin ydintä tarkastellessaan hän kohtaa sekä dominikaani Tuomas Akvinolaisen että fransiskaani Bonaventuran näyttäytymisen. Molemmat tuovat esille oman sääntökuntansa puutteita ja toistensa edustaman sääntökunnan hyviä puolia. Auringossa siis oppineet esiintyvät kriittisesti, tuoden esille itsensä heikkouksia ja toisten vahvuuksia.

Keskustelun ydin on tietysti keskiajan lopulta ratkaisemattomaksi jäänyt kysymys Aristoteleen ja Platonin perinnöstä. Tuomas Akvinolaisen teologia on Augustinuksen teologian selittämistä aristoteelisin termein. Bonaventuran teologia on puolestaan Augustinuksen teologian selittämistä platonistisin termein. Koska ollaan taivaassa, koulukuntien välille ei synny oppiriitaa vaan keskinäinen kehu. Tällainen tunnelma muuttaa miekkailun ja väittelyn, älyllisen nokittelun ja

akateemisen kilpailun autuaiden tanssiksi, jossa he kohoavat kohti valoa. Kohoamista katsellessaan Dante nousee Marsiin, jota lähestyessään hän haltioituu sen musiikista:

Kuin viulut, harput monikielisellä
sointunsa suloudella senkin hurmaa
ken ymmärrä ei nuotin merkitystä

niin valot, jotka siirtyi silmissäni
soi pitkin ristiä niin armahasti,
ett' tenhouduin, ma vaikk' en virttä kuullut.

Tajusin hyvin hymnilauluks äänet,
näät sanat 'Nouse, voita!' saapui mulle
kuin sille, joka' ei ymmärrä, vaan kuulee.

Niin iki-ihastuin ma lauluun tuohon,
mua ettei mikään siihen saakka ollut
sitonut kahleilla niin suloisilla.

Jupiterissa, geometrian planeetalla Dante tapaa oikeamieliset hallitsijat, joiden vertauskuva on täällä lentävä kotka. Dante keskustelee kotkan kanssa siitä, onko oikein tuomita niitä, jotka eivät ole kuulleet Kristuksesta. Kotka vastaa, että ihminen ei näe meren syvyyksiin ja asia tulee jättää Jumalan tietoon. Kotkan silmistä Dante näkee pakana Trajanuksen kuvan, joka on päässyt taivaaseen erityisestä armosta. Käydään myös keskustelu siitä, miten alhaalla maailmassa huonojen kristittyjen tulee alistua pakanallisten hyvien hallitsijoiden alaisuuteen.

Vihdoin korkeimmassa planeettataivaassa, Saturnuksessa, Dante tapaa mietiskelijöiden ja erakoiden, luostarilaitoksen perustajan Benedictus Nursialaisen kaltaisten henkilöiden näyttäytymisiä. Kuten Jumalan kohtaaminen on tähtitaivaan ja planeettojen katselua, siten myös ylin enkelitaivaan alla oleva taivas on luontevasti astrologian sija.

1100- ja 1200-luvun vaiheilla syntynyt yliopisto, universitas, on keskiajan ehkä keskeisin anti länsimaiselle kulttuurille. Sen asemaa tuossa kulttuurissa osoittaa, että Dante tekee alemmasta taivaasta akateemisen. Ehkä on sivulauseen verran paikallaan huomauttaa, että tällainen

yliopistolaitos on kestänyt aina 1900-luvun lopulle asti. Tähän instituutioon tehtävät muutokset ovat siten kulttuurimme ytimeen kohdistuvia muutoksia. Kun ne nykyisin merkitsevät soveltavan ja hyödynnettävän sekä erityisesti taloudellista hyvää tuottavan toiminnan korostamista, muutos on radikaali: tiedon valo hämärtyy. Voidaanko tätä toimintaa pitää eräänlaisena jumalattomuutena? Se, jolle todellisuuden ydin ei ole valo ja siihen liittyvä rakkaus, kajoaa tämän lähestymistä koskevaan instituutioon muuttamalla sen luonnetta enkelten leivän nauttimisesta mitättömän vanikan tuottamista palvelevaksi tietotuotantotehtaaksi. Hänen toiminnassaan toteutuu se tragedia, jota Umberto Eco kuvaa romaaninsa Ruusun nimi lopussa. Kun fransiskaanisen liikkeen piirissä luotujen uuden ajan ajattelutapojen avulla nykyaikaan ratsastava Adson poistuu romaanin lehdiltä kertomuksen sulkeutuessa, hänen viimeiseksi surumieliseksi toteamukseensa jää, että hän ei koskaan tullut kysyneeksi, mikä on ruusun nimi.

Tässä merkityksessä Dante ei ole moderni. Hänelle ruusun nimi jää kaihon kohteeksi ja tahdon päämääräksi. Dante kysyy ruusun nimeä. Hän myös jättää sen lukijan kysymykseksi. Onko ruusu Jumala, onko ruusu Beatrice, onko ruusu ruusu? Teoksen luettuaan lukija ei voi kainoja ruusuja maallisen elämänsä juhlatilanteissa saadessaan olla muistamatta ikuista valoa ja Beatricen silmiä ja jäädä ihmettelemään olevaisen arvoitusta. Se ei ole nykyaikainen asenne. Se ei tuota ja siitä ei ole hyötyä. Se mitä nykyaikainen yliopistouudistaja luonnehtii fantastiseksi innovaatioksi, sijoittuu Danten maailmassa helvetin kahdeksannen piirin tienoille. Mutta myös faustinen tieteen hybrisi kuuluu sinne. Taivaan teoria ei Dantelle ole Odysseuksen uteliaisuus ja metafyyssinen tirkistelynhalu, joiden seurauksena tämä kärsii lähellä Luciferin kitaa. Se on Auringossa esiintyvän Tuomas Akvinolaisen teoria, jossa rakkauden kohtaamisen tapahtuessa kaikki kirjoitettu ja upeinkin teoreettinen luonnostelma kelpaa vain saunanlämmikkeeksi.

Käytyään akatemian lävitse, Dante siirtyykin pois luonnollisen tiedon maailmasta. Hän kulkee pyhiä portaita pitkin kahdeksanteen, tähtien taivaaseen. Sieltä hän katselee hetken kaukaisuudessa lepäävää pientä maapalloa. Akateeminen sky jää hänen alleen ja hän siirtyy katsomaan sitä, mikä on heaven ja jota Dante nimittää nimellä Empyreum. Dante kokee tajunnanlaajentumisen kokemuksen ja tunteen kuin hän olisi itsensä ulkopuolella. Jäljellä on tuhansien valojen keskellä tapahtuva Kristuksen ilmestyminen, Beatricen hymyn muuntuminen kuvaamattoman kauniiksi ja Paratiisin ruusun ojentaminen sekä ylempien, hengellisten totuuksien valaistuminen Dantelle. Neljä valoa, Pietari, Jaakob, Johannes ja Adam ilmestyvät hänelle. Pietari tutkii Dantea ja tämä lausuu hänelle uskontunnustuksen. Jaakob keskustelee hänen kanssaan toivon luonteesta ja Johannes rakkaudesta. Adamin kanssa käyty keskustelu käsittelee maailman ikää ja sitä, mitä kieltä Adam maanpäällisessä

Paratiisissa puhui. Autuaiden ylistyslaulun säestämänä Dante siirtyy yhdeksänteen taivaaseen, jossa paikka ja aika häviävät. Siellä Beatrice selittää hänelle enkelien luomista ja olemusta. Selitys vaihtuu vihdoinkin viimeiseen nousuun. Sen aikana valojen näyttäytymiset nousevat kymmenenteen taivaaseen. Dante sokaistuu ja saa uudet hengelliset silmät. Niiden avulla hän katselee hetken ruusun muodossa olevaa taivaan joukkoa, johon Beatricekin on liittynyt.

Danten seuraan liittyy Bernhard Clairvauxlainen, rakkauden teologi. Vain hän on kelvoinen tukemaan Dantea kymmenennessä taivaassa ja ottamaan sen osan, joka Vergiliuksella oli Danten oppaana helvetissä ja kiirastulella. Bernhard Clairvauxlainen oli 1100-luvulla elänyt, pian kuolemansa jälkeen pyhimykseksi kanonisoitu kirkkoruhtinas ja teologi. Hän uudisti sistersiläissääntökunnan ja esimerkiksi kirjoitti Temppeleherrojen säännön. Keskiajan mahtavana hahmona hänen nousunsa uudeksi Vergiliukseksi herättää kuitenkin ristiriitaisia kysymyksiä. Hän oli aikalaisensa Petrus Abelardin, Pariisin etevimmän oppineen ja loogikon, tärkein kiistakumppani, joka tuskin suhtautui maalliseen viisauteen yhtäläisellä ymmärtämyksellä kuin Dante. Hänen joitakin ajatuksiaan on pidetty uskonpuhdistajien ajatuksia ennakoivina, mutta hänen hahmonsensa on aatehistoriallisesti pikemminkin taantumuksellinen kuin eteenpäin suuntautuva. Kuinka tämä Abelardin jo parisataa vuotta ennen Dantea ja hänen jälkeläisiään ennakoimat ajatukset torjunnut mahtimies sopii oppaaksi uudessa maailmassa? Vastaus liittyy siihen, että Bernhardin kirjoitusten tärkeimpiä ilmaisuja ovat tunne, kokemus ja affekti. Hän toi keskiaikaiseen mystiikkaan aistillisen ja emotionaalisen värin sen rationaalisten pyrkimysten ylle. Jumalan rakastamisen teeman ohella Bernhardin hengellisen ajattelun keskus oli Maria. Tällainen opas on sovelias kiteyttämään Danten keskeisimmän teologisen teeman, jonka mukaan Ikuinen Rakkaus ottaa muodon ajallisessa rakkaudessa ja ajallinen rakkaus ymmärretään oikein vain Ikuisen Rakkauden ilmaisuna. Bethelmin köyhä tyttö on Taivaan Kuningatar.

Näky, jonka uusi Vergilius, Bernhard, auttaa Danten näkemään, kestää vain hetken. Se on autuasta katselemista, jossa katsoja täyttyy rakkauden ja tiedon valolla ja jossa hän on saavuttanut kaiken sen, mitä antiikin ja keskiajan kulttuuri piti korkeimpana tilana, minkä kukaan voi saavuttaa: koko todellisuuden ja kaiken olevan käsittämisen.

He näkevät valopisteen ja taivaan kansalaiset ruusun tuhansina terälehtinä enkeleiden lentäessä mehiläisinä näiden ympärillä. Näky on tietysti oikeaoppisen teologian mukainen. Se on myös Danten näkemyksen, jonka mukaisesti maallinen rakkaus on paljon suuremman ja käsittämättömän

ikuisen rakkauden ytimen konkretisoituma, mukainen. Bernhardin tuleminen Danten viimeiseksi opastajaksi Beatricen astuessa ruusuun oikealle paikalleen ja hänen hymynsä kylvettäessä tätä on tarinan kertovan Danten tietoinen korostus ja hänen sanomansa kiteytys: vain rakastava tietää ja vain rakkaus tuo pelastuksen.

Mutta lukija jää miettimään, katsooko Dante Bernhardin ihaillemaa Neitsyt Mariaa vai Beatricea. Ja juuri siksi kysymys ruusun nimestä säilyy polttavana ja ajankohtaisena. Dante on osoittanut lukijalle ainakin sen, miten kiihkeä ja intohimoinen, miten voimakas on ihmisen rakkaus ihmiseen. Sen rakkauden voimasta haltioitunut lukija voi ehkä aavistella mielessään, kuinka suunnaton voikaan sitten olla rakkaus, jonka kuva inhimillinen rakkaus on, Jumalan Rakkaus

mi ohjaa Auringon ja kaikki tähdet.